

Socialdepartementet

Ändring av uppdraget

För att barn ska ha tillgång till trygga uppväxtvillkor och förhindra att fler barn och unga dras in i kriminalitet är det angeläget att socialnämnden ges möjlighet att besluta om insatser till vårdnadshavare även utan deras samtycke och att nämnden ges utökade möjligheter att i ett tidigt skede kunna besluta om insatser till barn och unga för att bryta en negativ utveckling. Föräldraansvaret behöver också stärkas ytterligare. Det gäller särskilt ansvaret för barn och unga som vistas i kriminella miljöer. Detta är också i linje med Tidöavtalet, som är en sakpolitisk överenskommelse mellan Sverigedemokraterna, Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna. Utredarens uppdrag ska därför ändras bl.a. på så sätt att utredaren, i stället för att utreda om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke och krav riktade mot barn och unga bör införas, ska föreslå hur sådana ordningar ska se ut.

Vidare ska uppdraget utökas så att utredaren också får i uppdrag att bl.a.

- analysera och föreslå en ordning som ger socialnämnden möjlighet att, vid bristande efterlevnad av beslut om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke eller beslut om krav riktade mot barn och unga, besluta om ekonomiska konsekvenser, t.ex. indragna bidrag eller vitesförelägganden, eller sociala konsekvenser,
- analysera och föreslå åtgärder, utöver elektronisk övervakning, som bedöms lämpliga för kontroll av efterlevnaden av socialnämndens beslut om krav riktade mot barn och unga,
- analysera och ta ställning till om tillfällig föräldrapenning ska kunna lämnas till vårdnadshavare som avstår från förvärvsarbete för deltagande i insatser beslutade av socialnämnden och om ersättning vid behov ska kunna beviljas för kostnader som uppstår till följd av sådana insatser,

- analysera behovet av och lämna förslag på en ordning där socialnämnden ska kalla vårdnadshavare till ett samtal inom 24 timmar efter det att nämnden får kännedom om att ett barn misstänks för brott, samt
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget om öppna insatser till vårdnadshavare utan samtycke och krav riktade mot barn och unga ändras

Enligt 3 kap. 6 a § socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, ansvarar socialnämnden för att det finns tillgång till öppna insatser för att kunna möta barns, ungas och vårdnadshavares olika behov. Vad som avses med begreppet öppna insatser preciseras inte i lagen. Av förarbetena till socialtjänstlagen framgår att öppna insatser avser insatser som ges till barn och unga som bor i det egna hemmet, till exempel stöd- och behandlingsinsatser eller förebyggande insatser som riktar sig till individer och grupper. Öppna insatser kan även ges till barn och unga som bor i familjehem, hem för vård eller boende (HVB) eller stödboende. Med öppna insatser avses inte beslut om placeringar utanför hemmet.

Utredaren ska enligt den ursprungliga uppdragsbeskrivningen bl.a. utreda om det i syfte att stödja barn bör införas en möjlighet för socialnämnden att besluta om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke.

Utredaren ska bl.a. redovisa för- och nackdelar med en sådan möjlighet och föreslå hur en sådan ordning skulle kunna se ut. Oavsett ställningstagande i fråga om behov ska förslag till författningsändringar tas fram. I syfte att i ett tidigt skede kunna stödja och skydda barn och därmed bryta en negativ utveckling ska utredaren enligt den ursprungliga uppdragsbeskrivningen också utreda om det bör införas en möjlighet för socialnämnden att besluta om krav riktade mot barn och unga, liknande sådana som förekommer i Danmark. Utredaren ska bl.a. redovisa för- och nackdelar med en sådan möjlighet och lämna förslag på hur en sådan ordning skulle kunna se ut. Oavsett ställningstagande i fråga om behov ska förslag till författningsändringar tas fram.

Det förekommer i större utsträckning än tidigare att barn och unga är inblandade i grova våldsbrott och kriminella nätverksuppställningar. Tendenser till normbrytande beteende framträder ofta tidigt i ett barns liv. Om framför allt yngre barn får stöd tidigt kan risken för kriminalitet senare i livet minska (se t.ex. Barnombudsmannens årsrapport 2023 s. 6). För att förhindra att fler barn och unga dras in i kriminalitet är det därför angeläget att socialtjänsten

ges ytterligare möjligheter att i ett tidigt skede kunna ge vårdnadshavare, barn och unga verkningsfulla insatser även utan deras samtycke. Detta framgår även av Tidöavtalet.

Mot denna bakgrund ändras utredarens uppdrag på så sätt att i stället för att dels utreda om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke och krav riktade mot barn och unga bör införas, dels föreslå hur sådana ordningar skulle kunna se ut, ska utredaren föreslå hur sådana ordningar ska se ut. Utredaren ska alltjämt redovisa för- och nackdelar med sådana ordningar och lämna nödvändiga författningsförslag. Även i övrigt kvarstår den ursprungliga uppdragsbeskrivningen i alla delar med de justeringar och tillägg som anges i detta tilläggsuppdrag.

Uppdraget om konsekvenser vid bristande efterlevnad av insatser och krav breddas

Utredaren ska enligt den ursprungliga uppdragsbeskrivningen dels belysa vilka konsekvenser en vägran att följa beslut om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke bör få för både vårdnadshavare och barn, dels göra nödvändiga överväganden om vilka konsekvenserna blir om den unge inte följer socialnämndens beslut om krav på den unge.

För att understryka vikten av att vårdnadshavare tar det ansvar som de har för sitt barn behöver bristande efterlevnad av socialnämndens beslut om insatser få konsekvenser. Med hänsyn till detta och i syfte att nå en hög efterlevnad av såväl beslut om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke som beslut om krav riktade mot barn och unga, finns det anledning att göra en bredare analys av vilka påtryckningsmedel som socialtjänsten bör ges, i form av beslut om ekonomiska eller sociala konsekvenser för den som inte följer socialnämndens beslut. Det skulle exempelvis kunna bli aktuellt med ekonomiska eller sociala konsekvenser om vårdnadshavare vägrar att samarbeta och delta i socialtjänstens insatser för att försöka lösa barnets problem. Det kan inte uteslutas att en ordning där socialnämnden kan besluta om konsekvenser för den som inte följer socialnämndens beslut ökar sårbarheten för hot och påtryckningar mot socialtjänstpersonal. I detta sammanhang bör det nämnas att det har tillsatts en utredning som ska överväga olika författningsändringar för att minska offentliganställdas utsatthet för våld, hot och trakasserier i syfte att förbättra situationen för de anställda och att värna den offentliga verksamheten (dir. 2022:31).

I Danmark kan barnbidraget minskas och rätten till bostadsbidrag påverkas om föräldrar inte följer ett beslut om föräldraföreläggande (forældrepålæg). På samma sätt bör det övervägas om bristande efterlevnad ska kunna påverka rätten till bidrag, såsom barn- och bostadsbidrag samt flerbarnstillägg, även i Sverige. Andra påtryckningsmedel skulle kunna vara att förena besluten med vite. Kommunen kan i dag förelägga ett skolpliktigt barns vårdnadshavare som inte ser till att barnet fullgör sin skolgång och förena föreläggandet med vite (7 kap. 20 och 23 §§ skollagen [2010:800]). Vid bristande efterlevnad av beslut om krav riktade mot barn och unga bör det övervägas om bidrag som t.ex. studiebidrag ska påverkas. Redan i dag kan ogiltig frånvaro på gymnasiet leda till att studiebidrag dras in, vilket även kan påverka andra bidrag såsom bostadsbidrag och flerbarnstillägg. I och med att socialnämnden inte har möjlighet att besluta om ovan nämnda bidrag skulle nämndens beslut om ekonomiska konsekvenser kunna utgöra ett underlag till beslutande myndighet att dra in bidrag.

Sociala konsekvenser vid bristande efterlevnad av socialnämndens beslut skulle kunna vara ytterligare insatser från socialtjänsten för såväl vårdnadshavare som barn och unga. Bristande efterlevnad av beslut skulle i vissa fall kunna indikera att situationen har blivit så allvarlig att kriterierna för ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga bedöms vara uppfyllda.

Det krävs särskilda överväganden att införa en ordning med påtryckningsmedel. Exempelvis kan det påverka förtroendet för socialtjänsten, vilket i sin tur kan påverka möjligheten att tillgodogöra sig en insats. Vidare kan vissa vårdnadshavare, barn eller unga, på grund av exempelvis missbruk, psykisk ohälsa eller kognitiv och psykisk funktionsnedsättning, ha svårigheter att fullfölja insatser. Det är av vikt att konsekvenserna inte leder till oskäliga resultat och att det finns en helhetssyn, inbegripet ett barnrättsperspektiv, avseende familjer och enskildas livssituationer.

Utredaren ska därför

- analysera och föreslå en ordning som ger socialnämnden möjlighet att, vid bristande efterlevnad av beslut om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke eller beslut om krav riktade mot barn och unga, besluta om ekonomiska konsekvenser, t.ex. indragna bidrag eller vitesförelägganden, eller sociala konsekvenser,

- redovisa för- och nackdelar med en sådan möjlighet,
- analysera och föreslå vilka konsekvenser som socialnämnden bör kunna besluta om samt under vilka omständigheter,
- analysera och ta ställning till om det finns ett behov av att möjligheten att besluta om påtryckningsmedel under vissa omständigheter ska kunna undantas eller om särskilda anpassningar ska kunna göras för vissa individer eller grupper på grund av t.ex. missbruk, psykisk ohälsa eller kognitiv och psykisk funktionsnedsättning,
- belysa om påtryckningsmedel kan få negativa konsekvenser för t.ex. samarbetet mellan socialtjänst och vårdnadshavare, barn och unga, minska benägenheten att söka hjälp eller påverka förtroendet för socialtjänsten, och i sådant fall föreslå åtgärder för att minska de effekterna,
- särskilt analysera om en ordning med sociala och ekonomiska konsekvenser är förenad med risker för barn och unga och lämna förslag på hur eventuella risker kan överbryggas, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget om kontroll av efterlevnaden av socialnämndens beslut breddas

Utredaren ska enligt den ursprungliga uppdragsbeskrivningen se över om det finns behov av att införa en möjlighet för socialnämnden att med hjälp av elektronisk övervakning kontrollera efterlevnaden av krav riktade mot barn och unga liknande de barn- och ungdomsförelägganden som förekommer i Danmark. För att besluten inte ska bli verkningslösa behöver socialtjänsten kontrollera efterlevnaden av fattade beslut. Elektronisk övervakning är dock inte den enda möjligheten för att uppnå detta. Det behöver utredas vilka ytterligare verktyg som skulle kunna vara dels lämpliga med hänsyn till barn och ungas personliga integritet, dels effektiva för att efterlevnaden av socialnämndens beslut ska kunna kontrolleras. Liksom anges i ursprungsuppdraget är en viktig utgångspunkt för utredaren att förslagen ska vara förenliga med grundläggande fri- och rättigheter.

Utredaren ska mot denna bakgrund inte bara se över om det finns behov av att införa en möjlighet för socialnämnden att kontrollera efterlevnaden med hjälp av elektronisk övervakning. Utredaren ska även

- analysera och föreslå andra åtgärder som bedöms lämpliga för kontroll av efterlevnaden av socialnämndens beslut om krav riktade mot barn och unga, samt

- lämna nödvändiga författningsförslag.

Nytt uppdrag om ekonomiskt stöd till vårdnadshavare för att delta i öppna insatser

I föräldraansvaret ingår att engagera sig och delta i möten och andra insatser rörande sitt barn samt vid behov själv öka sin föräldraförmåga. Ett aktivt deltagande i mer omfattande insatser kan innebära ett kännbart inkomstbortfall för en yrkesverksam vårdnadshavare, vilket framför allt påverkar vårdnadshavare som saknar flexibilitet avseende t.ex. arbetstider. Om vårdnadshavare inte får någon form av ersättning för inkomstbortfall för att delta i insatser kan det i vissa fall innebära att de tvingas välja mellan att delta eller att behålla sin försörjning.

Enligt nuvarande regelverk har vårdnadshavare inte rätt till tillfällig föräldrapenning i situationer när denne avstår från arbete för att medverka i insatser från socialtjänsten. I VAB-utredningens (S 2020:14) betänkande Rätt och lätt – ett förbättrat regelverk för VAB (SOU 2022:31) analyserades frågan om rätt till tillfällig föräldrapenning vid utredning och insatser från socialtjänsten. Utredningen lämnade förslag om att tillfällig föräldrapenning ska kunna lämnas när en förälder avstår från arbete för att medverka i en utredning hos socialtjänsten om barnets behov av hjälp och stöd, eller i en förhandsbedömning om att en sådan utredning ska inledas. Utredningen lämnade dock inte något förslag om att införa motsvarande ersättningsrätt även vid deltagande i insatser från socialtjänsten.

I Danmark kan vårdnadshavare beviljas ekonomiskt bistånd för att ersätta utgifter som uppstår i samband med genomförandet av stödåtgärder. Det kan röra sig om utgifter som är en direkt följd av eller ingår i insatsen. Det kan även handla om kostnader som är en indirekt följd av insatsen, exempelvis förlorad arbetsinkomst när vårdnadshavaren under en begränsad tid deltar i familjebehandling och är förhindrad att arbeta, eller kostnader för transport som uppstår när vårdnadshavaren ska ta sig till ett behandlingshem. Bistånd för dessa kostnader kan i Danmark endast beviljas när vårdnadshavaren saknar tillräckliga medel.

Det är av vikt att vårdnadshavare ges adekvata förutsättningar att delta i öppna insatser som ges såväl med som utan samtycke. Inte minst eftersom utredaren ska föreslå en ordning där öppna insatser utan samtycke ska kunna förenas med konsekvenser vid bristande medverkan. Vårdnadshavare som

medverkar frivilligt bör dock inte hamna i ett ekonomiskt sämre läge. Det bör därför analyseras vilka ekonomiska förutsättningar som behöver finnas för att vårdnadshavare ska kunna delta i de insatser som socialnämnden beslutar om.

Mot denna bakgrund ska utredaren

- analysera och ta ställning till om tillfällig föräldrapenning ska kunna lämnas till vårdnadshavare som avstår från förvärvsarbete för deltagande i insatser beslutade av socialnämnden, med eller utan vårdnadshavarens samtycke,
- analysera och ta ställning till om vårdnadshavare vid behov ska kunna beviljas ersättning för kostnader som uppstår till följd av sådana insatser, och
- om det finns behov, lämna nödvändiga författningsförslag.

Nytt uppdrag om en 24-timmarsfrist när ett barn misstänks för brott

När barn misstänks för brott är det viktigt att vårdnadshavare i ett tidigt skede engageras och får en aktiv roll i att hindra den normbrytande utvecklingen. Polismyndigheten ska enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, förkortad LUL, involvera vårdnadshavare till unga lagöverträdare i flera skeden från brott till reaktion. Syftet är dels att vårdnadshavarna ska kunna stödja och hjälpa den unge, dels att göra klart för vårdnadshavarna att de har ett ansvar för den unge (prop. 1994/95:12 s. 88 och 89). Vissa vårdnadshavare har dock svårt att klara sin föräldraroll och behöver stöd och hjälp från socialtjänsten att ta sitt ansvar. Socialtjänsten måste i ett tidigt skede fånga upp dessa vårdnadshavare.

Misstankar om kriminalitet hos barn kan komma till socialnämndens kännedom på flera olika sätt. Enligt 14 kap. 1 § SoL är vissa myndigheter och yrkesverksamma skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa, exempelvis på grund av missbruk eller kriminalitet. Var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör även anmäla detta till socialnämnden (14 kap. 1 § c SoL). Vidare har Polismyndigheten vissa skyldigheter att ta kontakt med socialnämnden när det finns misstanke om att ett barn har begått ett brott (6 och 34 §§ LUL). I vissa fall ska företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med den unge (7 och 34 §§ LUL). Till förhör med den unge ska även bl.a. den unges vårdnadshavare kallas (5 och 33 §§

LUL). Misstankar om att barn har begått eller är i riskzonen för att begå ett brott kan även komma till socialnämndens kännedom på annat sätt, exempelvis genom möten med barn eller vårdnadshavare.

När socialnämnden får en anmälan om oro för ett barn ska nämnden, efter en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd, utan dröjsmål bedöma om en utredning ska inledas enligt 11 kap. 1 § SoL. En utredning ska inledas om ett barn kan vara i behov av insatser till skydd eller stöd från socialtjänsten. Socialtjänsten kan ta kontakt med exempelvis barnet, vårdnadshavare och den som har gjort anmälan för att få mer information om oron samt barnets och vårdnadshavares inställning till den. Socialnämnden ska genast underrätta vårdnadshavare om nämnden har inlett en utredning av barnet.

När ett barn misstänks för brott finns det skäl att ytterligare säkerställa att en tidig kontakt mellan socialtjänsten och vårdnadshavare etableras för att få vårdnadshavare att medverka till stöd för barnet och tidigt fånga upp de vårdnadshavare som inte själva har förmåga att ge adekvat stöd till sitt barn.

Utredaren ska därför

- analysera behovet av och lämna förslag på en ordning där socialnämnden ska kalla vårdnadshavare till ett samtal inom 24 timmar efter det att nämnden får kännedom om att ett barn misstänks för brott, i syfte att få vårdnadshavare att medverka till stöd för barnet,
- analysera och ta ställning till om även barnet ska kallas till samtalet, i syfte att barnets behov av stöd och hjälp ska kunna kartläggas för att motverka framtida brottslighet och för att barnet ska göras delaktigt och kunna uttrycka sin mening om sin situation,
- analysera och ta ställning till om det ska vara en skyldighet för vårdnadshavare och barn att medverka i samtalet hos socialtjänsten och om en vägran att medverka bör få konsekvenser för vårdnadshavare och barn samt vid behov föreslå sådana konsekvenser,
- analysera och ta ställning till vilka brott eller misstankar om brott som ska aktualisera socialnämndens skyldighet att kalla vårdnadshavare och barn till samtal,
- analysera och ta ställning till om och i så fall under vilka omständigheter ett sådant samtal kan underlåtas,

- analysera om en sådan ordning är förenlig med gällande sekretesslagstiftning och vid behov föreslå ändringar, samt
- lämna nödvändiga författningsförslag.

För att utreda socialnämndens skyldighet att kalla vårdnadshavare till samtal vid misstanke om brott ska utredaren inhämta kunskap från de aktörer i Sverige som har prövat samtal mellan socialnämnden, vårdnadshavare och eventuella andra aktörer till följd av brott. Utredaren ska även inhämta kunskap från kommuner där det finns utsatta områden.

Utredningsarbetet

Utredaren ska alltjämt hålla sig informerad om och beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet. För att undvika oskäliga resultat för familjer och enskilda ska utredaren särskilt beakta utredningar som påverkar den ekonomiska situationen för familjer med låg disponibel inkomst samt utredningar där familjen påverkas av att barn begår brott.

Utredaren ska göra relevanta jämförelser med övriga nordiska länder. Utredaren bör även göra andra internationella jämförelser i de fall sådana anses befogade.

Utredarens förslag ska uppfylla högt ställda krav på rättssäkerhet samt beakta skyddet för grundläggande fri- och rättigheter och förvaltningsrättsliga principer.

Utredaren ska alltjämt särskilt belysa konsekvenserna för barn och beakta barnets rättigheter utifrån Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), som gäller som lag. Analysen av förslagen ska även ha ett jämställdhetsperspektiv. Utöver att analysera och beskriva konsekvenser av lämnade förslag för flickor respektive pojkar ska utredaren analysera och redovisa jämställdhetspolitiska effekter med beaktande av hur förslagen som berör vårdnadshavare kan få konsekvenser för kvinnor och män.

Det som i övrigt framgår av den ursprungliga uppdragsbeskrivningen ska fortsatt gälla.